МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА

УДК 327.94

ДИНАМІКА УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ЗМІН В ПОЛІТИЦІ НІМЕЧЧИНИ

Кравченко Валерій Вікторович —
старший науковий співробітник
відділу зовнішньої політики
центру зовнішньополітичних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень,
кандидат історичних наук
ORCID: 0000-0001-5924-3371

Стасюкевич Ірина Володимирівна —
студентка четвертого курсу
спеціальності «Міжнародні відносини»
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-6009-2512

Устатки аналізується поточна зовнішня політика Німеччини й те, як на неї впливають внутрішньополітичні процеси та загальні зміни в міжнародній ситуації. Німеччина як ключовий гравець у Європі зберігає декларативну послідовність у підтримці України та засудженні російського ревізіонізму. Проте детальніший аналіз геополітичного та внутрішньополітичного становища ФРН свідчить про певні загрози стабільності українсько-німецьких відносин.

Увага зосереджується на залежності відносин між Україною та Німеччиною від російсько-німецьких відносин. Традиційно активні економічні зв'язки між Берліном та Москвою поживляються, незважаючи на європейські та американські санкції проти Росії. Це призводить до посилення проросійського лобі в німецьких політичних колах. Відзначається, що заплановане завершення будівництва «Північного потоку-2», залежність ФРН від постачань російських вуглеводнів та збільшення прямих інвестицій німецьких компаній у російську економіку свідчать про намагання ФРН нормалізувати відносини з Російською Федерацією (РФ), передусім у власних геополітичних цілях. Крім цього, увага приділяється кризі політичного лідерства в Німеччині, що пов'язана із завершенням четвертого мандата канцлера Ангели Меркель у 2021 р. та посиленням антисистемних та популістських рухів у ФРН, котрі можуть негативно вплинути на політичну підтримку, яку Україні надає Німеччина. Окремо характеризуються зміни у Євroatлантичному регіоні, а саме: питання оборонних витрат Німеччини в рамках НАТО та наслідків виходу Великої Британії із Європейського Союзу.

У контексті зазначених чинників німецької внутрішньої та зовнішньої політики характеризуються виклики для України, що можуть суттєво послабити позиції нашої держави на міжнародній арені. Через ускладнення зовнішньої та внутрішньої політичної ситуації українське питання може бути зняте з порядку денного, що спонукатиме Берлін до швидких «косметичних» рішень у контексті війни на сході України. Зважаючи на це, пропонуються рекомендації щодо шляхів реагування України на актуальні події в Німеччині та корегування політики стосовно цієї держави з урахуванням зазначених тенденцій..

Ключові слова: Німеччина, українсько-німецькі відносини, німецько-російські відносини, Нормандський формат, Північний потік-2, війна на сході України, внутрішня політика Німеччини, зовнішня політика України.

Valeriy Kravchenko, Iryna Stasiukevych

DYNAMICS OF UKRAINIAN-GERMAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF CHANGES IN GERMAN POLITICS

The article analyzes the current foreign policy of Germany and how it is influenced by domestic political developments as well as changes in the international arena. Germany, as a key player in Europe, remains declaratively consistent in its support for Ukraine and condemnation of Russian revisionism. However, a deeper analysis of the geopolitical and domestic position of Germany demonstrates certain risks to the stability of Ukraine-Germany relations.

Attention is given to the dependence of Ukraine-Germany relations of Russia-Germany relations. Traditionally active economic ties between Berlin and Moscow have been increasing despite European and American sanctions against Russia. This leads to the strengthening of the pro-Russian lobby in German political circles. It is highlighted that the planned completion of the construction of Nord Stream-2, the dependence of Germany on the supplies of Russian hydrocarbons and the augmentation of net direct investments of German companies in Russian economy illustrates German endeavor, primarily in its geopolitical interests, to normalize relations with Russian Federation. Moreover, the article emphasizes the crisis of German political leadership which is connected with the end of the 4th mandate of the chancellor Angela Merkel in 2021 and the rise of anti-system and populist movements in Germany that may shatter political support of Ukraine. The changes in the Euro-Atlantic region are mentioned separately, namely the issue of defence spending of Germany in the framework of NATO and the consequences of Brexit.

In the context of the mentioned elements of German politics, several challenges for Ukraine, that may significantly weaken its position in the international arena, are determined. A complex foreign and domestic situation can remove Ukrainian issue from the agenda and encourage Berlin to take quick «comfortable» measures in the context of the war in the East of Ukraine. On this basis, the article suggests recommendations on ways of reacting to the current developments in Germany from the side of Ukraine as well as on adjusting foreign policy towards this state with due regard to the mentioned tendencies.

Keywords: Germany, Ukraine-Germany relations, Germany-Russia relations, Normandy Format, Nord Stream-2, the war in the East of Ukraine, German domestic politics, Ukrainian foreign policy.

Актуальність дослідження зумовлена динамічними змінами, що відбуваються в німецькому політичному житті й на міжнародній арені та мають потенціал змінити вектор українсько-німецьких відносин, зокрема в питанні війни на Донбасі. Автори спираються на роботи зарубіжних до-

слідницьких та аналітичних центрів, аналітичні матеріали окремих авторів та матеріали періодичної преси. Метою статті є аналіз політичного положення Німеччини на сучасному етапі, визначення його впливу на німецьку зовнішню політику стосовно України та формулювання

політичних рекомендацій щодо українсько-німецьких відносин.

Завершення «епохи Меркель». Геополітичні зміни у Євроатлантичному регіоні

Сьогодні найбільший внутрішньополітичний виклик для Німеччини пов'язаний із наближенням «епохи після Меркель». Ангела Меркель, яка з листопада 2005 р. є незмінним федеральним канцлером Німеччини, оголосила, що йде з посади лідера ХДС і не балотуватиметься на наступних виборах у 2021 р.

Вірогідно, що традиційна для ФРН формула двовладдя християнських демократів та соціал-демократів, які наразі співпрацюють у «широкій коаліції», буде змінена на складнішу конфігурацію. Принаймні падіння рейтингу соціал-демократів та розбіжності у таборі ХДС, де не можуть визначити єдину кандидатуру наступника Ангели Меркель¹, сприяють зростанню скептичних настроїв у суспільстві щодо традиційних ідеологічних політичних сил. Очевидно, що найближчим часом на ФРН, як і Європу загалом, чекає посилення впливу антисистемних та популістських партій.

Однією із перших антисистемних сил у Німеччині є «Партія Зелених», яка швидко посіла лівоцентристську нішу. Сьогодні «Зелені» знову набирають популярності, як і проросійська правопопулістська партія «Альтернатива для Німеччини» (АдН), що є головним дестабілізуючим чинником німецького політикуму. Зокрема, про це свідчать результати виборів до Європарламенту, що відбулися 26 травня 2019 р. на всій території ФРН. Більшість голосів отримала політична сила Меркель, а саме 29 % голосів виборці віддали за ХДС/ХСС. Проте їхній партнер по коаліції Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН) втратила рейтинг, отримавши лише 16 %. Водночас справжній прорив здійснили «Зелені»: Союз 90/Зелені обіймає друге місце із результатом майже 21 % [2]. Кожен третій виборець молодше 30 років голосував саме за них.

¹ Аннегрет Крамп-Карренбауер, голова Християнсько-демократичного союзу Німеччини, 10 лютого 2020 р. відмовилася від висування у канцлери та оголосила про власну відставку з посади лідера ХДС; 25 квітня мали відбутися вибори лідера партії, але через пандемію коронавірусу були відтерміновані [1].

Політика та ідеологія німецьких антисистемних і популістських партій йдуть врозріз із проєвропейською позицією правлячої коаліції, що відповідає зовнішньополітичним цілям Росії. Мета російської гібридної війни у Європі — розмити ліберальні цінності та знецінити їх досягнення. Зростання популярності подібних рухів у Німеччині не просто прискорює дезінтеграційні тенденції у ЄС та сприяє зміцненню національних егоцентричних рухів, а й призводить до послаблення трансатлантичних зв'язків.

Для США наявність консолідованої Європи є засадничим принципом реалізації спільної політики у сфері економіки та безпеки і значно спрощує комунікацію із європейськими союзниками. Постійна критика американським президентом німецького уряду, що не виконує норми витрат на сектор оборони у 2 % для країн — членів НАТО, які нині становлять лише 1,4 % із тенденцією до зростання на 0,1 % один раз у два роки, також не сприяє зміцненню євроатлантичної солідарності [3]. Водночас інциденти з публічною негативною реакцією, як-от напруженість між Ангелою Меркель і Дональдом Трампом на саміті НАТО в 2018 р. [4], а також між А. Меркель та М. Пенсом на Мюнхенській конференції з безпеки 2019 р. [5], не позначилися на рівні стратегії, згідно з якою ФРН продовжує бути стратегічним партнером США. Тому Сполучені Штати не наважуються застосовувати щодо Німеччини політику шантажу санкціями та обмежувальними заходами.

Зміни чекають на Німеччину і в царині ЄС. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу активізує тандем Берлін — Париж та дасть змогу повернути на порядок денний концепцію «Європи різних швидкостей», зокрема у сфері спільної безпеки та оборони. Перші кроки в цьому напрямку зроблені в 2017 р., коли був активований механізм Постійної структурованої співпраці з питань безпеки та оборони (The Permanent Structured Cooperation, PESCO). Бажання Німеччини залишити його суто в рамках ЄС може стати перешкодою для України в разі її прагнення приєднатися до проєктів держав — учасниць PESCO [6, с. 14]. Істотним викликом для Німеччини та для ЄС загалом залишається політика стосовно мігрантів, які перетворюють німецьке суспільство на мультикультурне, зі слабким рівнем соціальної інтеграції [7].

Пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 має потенціал суттєво вплинути не лише на єв-

ропейську економічну стабільність, а й на політичну єдність держав — членів Європейського Союзу. Так, відмова європейських держав у наданні допомоги Італії через Координаційний центр реагування на надзвичайні ситуації (The Emergency Response Coordination Centre, ERCC) [8] демонструє дедалі зростаючий індивідуалізм у зовнішній політиці держав-членів та нівелювання комунітарною політикою ЄС. Цей індивідуалізм проявляється також у небажанні Німеччини, Нідерландів, Фінляндії та Австрії підтримати ідею випуску спільного боргу Єврозони для підтримки європейської економіки (т. зв. «коронабонди»), що була запропонована в основному країнами Середземномор'я (лист президенту Європейської Комісії з пропозицією випустити «коронабонди» підписали Іспанія, Італія, Франція, Бельгія, Люксембург, Португалія, Греція та Словенія, а також Ірландія) [9]. Як результат, класичний поділ Європи на Північ — Південь може знову стати актуальним, оскільки в період кризи держави демонструють низький рівень координації. У такий вирішальний момент для Європейського проєкту Німеччина повинна відігравати ключову роль в об'єднанні зусиль держав-членів. Наразі місце лідера ЄС залишається порожнім.

Лобісти «Північного потоку» та «business as usual»

Російський ринок важливий для Німеччини. Незважаючи на санкції ЄС щодо Росії, прямі інвестиції німецьких компаній у російську економіку в 2018 р. зросли і становили 3,2 млрд євро, що є рекордом за останні десять років, 1,8 млрд євро з яких — вкладення у «Північний потік-2» [10].

Загалом через санкції США німецькі фірми у РФ недорахувалися 1,1 млрд євро прибутку, тоді як європейські санкції не мають подібного ефекту [11]. Німеччина за 28 років після розпаду СРСР інвестувала в РФ чи не найбільше. За обсягом накопичених у Росії інвестицій ФРН поступається лише США. Німецький бізнес приваблюють обсяги російського ринку, порівняно висока купівельна спроможність та показова відсутність регуляції й тиску на іноземних інвесторів.

Звичайно, ФРН інвестує також і в Україну, причому динаміка приросту німецького капіталу в українську економіку постійно зростає. Проте ці показники не порівнювані з російськими:

Україна як ринок для інвестицій не цікавить ФРН настільки ж сильно, як Росія.

Москва — занадто великий та важливий партнер для німецької економіки. Це пояснює наявність потужного політичного лобі РФ у Берліні, пріоритетність наряду політики. Дешевий російський газ надто важливий для Німеччини, особливо в контексті перспективи її повної відмови від атомної електроенергетики до 2022 р. Запуск «Північного потоку-2» має для німецької економіки стратегічне значення [12, с. 4]. Саме тому попри публічну критику політики Росії щодо України німецькі політичні сили різних таборів мають принциповий консенсус стосовно головного — необхідність усунення перешкод для імпорту російського газу та перетворення ФРН на великий газовий хаб Європи.

Прощтовхування Москвою підходу щодо здійснення «business as usual», який передбачає переважання торговельних та економічних інтересів над політичними, знаходить повну підтримку в німецькому соціумі. Німецькі політики дедалі більше стають прибічниками «швидких рішень» у питаннях безпеки в регіонах, які РФ вважає сферою свого впливу — за межами східного флангу НАТО. Компромісна політика у ставленні до Росії від одного з ключових «локомотивів ЄС» матиме визначальний вплив у питанні продовження антиросійських санкцій. Зокрема, існує вірогідність «шляху заохочення» РФ, тобто поступового зняття санкцій, у випадку найменшого успіху імплементації Мінських домовленостей щодо Донбасу. При цьому публічне невизнання анексії Криму залишиться принциповою політичною позицією ФРН, навіть попри приховану активізацію економічних зв'язків Берліна з окупованими територіями України, про що свідчать турбіни Siemens та діяльність фірм з німецьким капіталом у Криму, німецькі підрядники — у будівництві Кримського мосту тощо.

Варто зазначити про наявність політичного впливу німецького бізнесу, який готовий заради прибутку закривати очі на політику РФ, незважаючи навіть на факти причетності Росії до політичних убивств у Німеччині. Йдеться, зокрема, про справу Зелімхана Хангошвілі. Так, 4 грудня 2019 р. ФРН оголосила персонами нон-грата двох дипломатів російського посольства, звинувативши РФ у недостатньому сприянні слідству щодо гучного вбивства громадянина Грузії Зелімхана Хангошвілі, колишнього чеченського польового командира. Бер-

лін підозрює, що до злочину причетна російська влада. Натомість реакція Російсько-німецької зовнішньоторговельної палати на інцидент була однозначною — представники німецького бізнесу висловили сподівання, що проти Росії не будуть запроваджені нові санкції. Голова палати Маттіас Шепп заявив, що «навіть у найважчий час холодної війни німецька економіка слугувала стабілізаційним фактором у відносинах між Німеччиною і Росією. Введення нових санкцій не допоможе зняти глибоку напруженість і залягодити конфронтацію». За словами Шеппа, із жодними іншими іноземними підприємцями В. Путін не зустрічається так регулярно і в такому ексклюзивному форматі, як із німецькими [13].

Підходи до дипломатії – як може змінитися Нормандський формат

Контекст миротворчих зусиль канцлера Ангели Меркель має велике іміджеве значення для зовнішньої політики ФРН. Однак ера «м'якої» дипломатії у Німеччині закінчиться з відходом Меркель від канцлерства в 2021 р. Внутрішньополітичні імперативи, пов'язані з періодом трансформації німецького політикуму, не дозволять концентрувати увагу на зовнішній політиці, базованій на балансі, яку впроваджувала Меркель. Натомість наступ антисистемних та популістських партій у Європі забезпечить подібні безкомпромісні тенденції й у питаннях міжнародного порядку денного.

У контексті Нормандського формату (за збереження нинішнього рівня воєнного конфлікту низької інтенсивності) існують значні ризики послаблення тиску на РФ, посилення акцентів на одноосібній відповідальності України за врегулювання конфлікту на Донбасі. Росія намагається використовувати Німеччину для продукування найбільш сприятливих для РФ рішень швидкого політичного врегулювання: т. зв. «формула Штайнмайєра», доповідь «12 кроків до миру на Донбасі», що за підписом Вольфганга Ішінгера спочатку з'явилася на сайті очолюваної ним Мюнхенської безпекової конференції, а потім утаємничено зникла [14], — яскраві приклади цього. Залучення відомих аналітичних центрів, бізнес-структур для просування потрібних меседжів — вагомий аспект роботи у тандемі РФ та ФРН, інколи за сприяння Франції.

Подібні зусилля можуть створювати тиск та принести Україні небажані компромісні рішення,

які сприятимуть втіленню російської моделі інтеграції окупованого Донбасу в Україну. Одним із таких рішень може бути укладання української версії Дейтонської угоди — плану федералізації України, в якому зацікавлені як Москва, так і окремі проросійські політичні сили в Україні. Модель «примирення» Києва та Донбасу може бути відпрацьована на прикладі інтеграції Придністров'я до Молдови на умовах «широкої автономії». Німецькі аналітичні центри неодноразово зверталися до подібних сценаріїв, спираючись на історичний досвід примирення в самій Німеччині, не вбачаючи при цьому особливих ризиків для української державності.

Висновки та рекомендації

На зовнішню політику ФРН впливають такі чинники:

- внутрішньополітична криза, пов'язана з періодом транзиту влади;
- брак політичного лідерства від традиційних політичних сил (ХДС, СДПН) та зростання популістських та антисистемних політичних рухів;
- інертність архітектури безпеки у Європі, зумовлена чисельністю викликів (війна на Донбасі, мігранти, євроскептицизм, російські гібридні впливи, пандемія коронавірусної інфекції тощо) і відсутністю рішень та політичної волі;
- економічні імперативи, пов'язані з бажанням ФРН стати ключовим нафтогазовим хабом у Європі.

Питання України розглядається переважно крізь призму відносин ФРН із РФ як один із полюсів тривалої нестабільності у Європі. Така динаміка є негативною і створює серйозні виклики для зовнішньої політики України.

Німецькі політики попри задекларовану підтримку України відновлюють зв'язки з РФ. Це значною мірою пояснюється імперативами німецької економіки, але свій вплив має також і відсутність чіткої позиції України у відносинах із ФРН. Як наслідок, інтерес Німеччини до врегулювання конфлікту на Донбасі на фоні відсутності прогресу та волі сторін до пошуку ефективних рішень поступово втрачається. Завдання України — активізувати участь Берліна в Нормандському форматі, зокрема через залучення німецьких інвестицій в інфраструктурні проекти відновлення підконтрольних частин Донбасу та

Приазов'я. Першим кроком можуть стати консультації української сторони з Міністерством економічного співробітництва та розвитку ФРН та підготовка конкретних пропозицій для німецького уряду щодо стратегічного бачення комплексного економічного розвитку регіону.

Німеччина зацікавлена у збереженні Мінських домовленостей, які були нав'язані Україні в дуже не вигідних для неї обставинах. ФРН готова до гнучкості в реалізації Мінських домовленостей, що задекларувала канцлер Ангела Меркель під час саміту «Нормандської четвірки» у Парижі в грудні 2019 р. Ця гнучкість може полягати в пошуку ефективних інструментів імплементації положень Комплексу заходів від 12 лютого 2015 року, що може зумовити модернізацію документа. Водночас німецьке бачення, втілене у «формулі Штайнмайера», базується на досвіді врегулювання конфліктів на Балканах (Дейтонські угоди), що опосередковано підтримує ідеї фрагментації/федералізації України як «швидкого та ефективного» рішення, яке збігається з російським баченням. Україні варто сформулювати та надалі просувати власний «порядок денний» на протидію російсько-німецько-французьким ініціативам. Запорукою цього може стати співпраця з американською, британською та польською сторонами.

Узгодження дій Німеччини та Росії у сфері енергетики є загрозою для України. Наразі оператори «Північних потоків» просять у Федерального мережевого агентства Німеччини вивести їх з-під дії Третього енергопакета економічної зони ЄС [15, с. 4]. Для блокування проєкту «Північний потік-2» Україні важлива підтримка Польщі та держав Балтії, які би й надалі відстоювали необхідність забезпечення відповідності згаданого проєкту Газовій директиві Європейського Союзу. Оскільки питання поширення Газової директиви ЄС на «Північний потік-2» залежить насамперед від Німеччини, Україна має лобіювати його через німецько-українську групу в Бундестазі.

Нині лідерська роль Німеччини у Європі поступово відходить на другий план, поступаючись прагматичним інтересам німецьких політиків. Про це свідчить зближення з Росією, пасивна участь в інтеграційних процесах ЄС та внутрішньополітичні зміни. З огляду на це українська зовнішня політика щодо Німеччини повинна бути проактивною, аби надати більшої суб'єктності українсько-німецьким відносинам та забезпечити таке вирішення конфлікту на сході України, яке відповідатиме національним інтересам України.

Список використаних джерел

1. Germany's Angela Merkel calls for people to avoid social contact as coronavirus death mount. *Deutsche Welle*. 2020. Mar. 12. URL: <https://www.dw.com/en/germanys-angela-merkel-calls-for-people-to-avoid-social-contact-as-coronavirus-deaths-mount/a-52738137> (дата звернення: 30.04.2020).
2. Вибори до Європарламенту в Німеччині: поразка соціал-демократів і триумф Зелених. *Deutsche Welle*. 2019. 27 трав. URL: <https://p.dw.com/p/3J9pH> (дата звернення: 30.04.2020).
3. Taylor, A. Germany finally pledges to increase military spending to NATO levels, but Trump still won't be happy. *The Washington Post*. 2019. Nov. 08. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2019/11/08/germany-finally-pledges-increase-military-spending-nato-levels-trump-still-wont-be-happy/> (дата звернення: 10.04.2020).
4. MacAskill, E. Angela Merkel hits back at Donald Trump at NATO summit. *The Guardian*. 2018. Jul. 11. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jul/11/nato-summit-donald-trump-says-germany-is-captive-of-russians> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Karnitschnig, M., Herszenhorn, D. Munich Insecurity Conference Transatlantic differences laid bare at annual defense powwow. *POLITICO*. 2019. Febr. 16. URL: <https://www.politico.eu/article/munich-security-conference-angela-merkel-mike-pence/> (дата звернення: 10.04.2020).
6. Major, C., Mölling, C. PeSCo: The German Perspective / The French Institute for International and Strategic Affairs, 2019. URL: <https://www.iris-france.org/ares/> (дата звернення: 10.04.2020).
7. Religious identity and being German. *Statista*. 2018. URL: statista.com/statistics/900262/religious-identity-and-being-german/ (дата звернення: 07.07.2020).
8. The EU is Abandoning Italy in Its Hour of Need. *Foreign Policy*. 2020. Mar. 14. URL: <https://foreignpolicy.com/2020/03/14/coronavirus-eu-abandoning-italy-china-aid/> (дата звернення: 30.04.2020).
9. Nine eurozone countries issue call for «coronabonds». *Financial Times*. 2020. Mar. 25. URL: <https://www.ft.com/content/258308f6-6e94-11ea-89df-41bea055720b> (дата звернення: 30.04.2020).
10. German Investments in Russia Hit 10-Year High. *The Moscow Times*. 2019. Apr. 16. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2019/04/16/german-investments-in-russia-hit-10-year-high-a65243> (дата звернення: 10.04.2020).

11. German firms slam costly US sanctions against Russia. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/german-firms-slam-costly-us-sanctions-against-russia/a-49366955> (дата звернення: 10.04.2020).
12. Meister, S. Reframing Germany's Russia Policy – An Opportunity for the EU / European Council on Foreign Relations. 2014.
13. Німецький бізнес застерігає від санкцій щодо РФ через убивство в Берліні. *Європейська правда*. 2019. 6 груд. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/12/6/7103918/> (дата звернення: 10.04.2020).
14. The 12-Step Plan: What Happened in Munich and Why Ukraine Reacted So Slowly (OP-ED). *Hromadske International*. 2020. Feb. 17. URL: <https://en.hromadske.ua/posts/the-12-step-plan-what-happened-in-munich-and-why-ukraine-hesitated-with-reaction-op-ed> (дата звернення: 30.04.2020).
15. Pirani, S., Sharples, J., Yafimava, K., Yermakov, V. Implications of the Russia-Ukraine gas transit deal for alternative pipeline routes and the Ukrainian and European markets / The Oxford Institute for Energy Studies. 2019. URL: <https://www.oxfordenergy.org/publications/implications-of-the-russia-ukraine-gas-transit-deal-for-alternative-pipeline-routes-and-the-ukrainian-and-european-markets/?v=3943d8795e03> (дата звернення: 10.04.2020).

References

1. Germany's Angela Merkel calls for people to avoid social contact as coronavirus death mount. (2020). *dw.com*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/germanys-angela-merkel-calls-for-people-to-avoid-social-contact-as-coronavirus-deaths-mount/a-52738137> (viewed 30.04.2020) [in English].
2. Vybery do Yevroparlamentu v Nimechchyni: porazka sotsial-demokrativ i triumf Zelenykh [Elections to the European Parliament: defeat of social-democrats and triumph of the Greens]. (2020). *p.dw.com*. Retrieved from <https://p.dw.com/p/3J9pH> (viewed 30.04.2020) [in Ukrainian].
3. Taylor, A. (2019). Germany finally pledges to increase military spending to NATO levels, but Trump still won't be happy. *washingtonpost.com*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/world/2019/11/08/germany-finally-pledges-increase-military-spending-nato-levels-trump-still-wont-be-happy/> (viewed 10.04.2020) [in English].
4. MacAskill, E. (2018). Angela Merkel hits back at Donald Trump at NATO summit. *theguardian.com*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jul/11/nato-summit-donald-trump-says-germany-is-captive-of-russians> (viewed 10.04.2020) [in English].
5. Karnitschnig, M., & Herszenhorn, D. (2019). Munich Insecurity Conference. Transatlantic differences laid bare at annual defense powwow. *politico.eu*. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/munich-security-conference-angela-merkel-mike-pence/> (viewed 10.04.2020) [in English].
6. Major, C., & Mölling, C. (2019). PeSCo: The German Perspective. *iris-france.org*. Retrieved from <https://www.iris-france.org/ares/> (viewed 10.04.2020) [in English].
7. Religious identity and being German. (2018). *statista.com*. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/900262/religious-identity-and-being-german/> (viewed 07.07.2020) [in English].
8. The EU is Abandoning Italy in Its Hour of Need. (2020). *foreignpolicy.com*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2020/03/14/coronavirus-eu-abandoning-italy-china-aid/> (viewed 30.04.2020) [in English].
9. Nine eurozone countries issue call for «coronabonds». (2020). *ft.com*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/258308f6-6e94-11ea-89df-41bea055720b> (viewed 30.04.2020) [in English].
10. German Investments in Russia Hit 10-Year High. (2019). *themoscowtimes.com*. Retrieved from <https://www.themoscowtimes.com/2019/04/16/german-investments-in-russia-hit-10-year-high-a65243> (viewed 10.04.2020) [in English].
11. German firms slam costly US sanctions against Russia. (2019). *p.dw.com*. Retrieved from <https://p.dw.com/p/3L8bD> (viewed 10.04.2020) [in English].
12. Meister, Stefan. (2014). Reframing Germany's Russia policy – an opportunity for the EU. European Council on Foreign Relations. *ecfr.eu*. Retrieved from https://www.ecfr.eu/publications/summary/reframing_germanys_russia_policy_an_opportunity_for_the_eu306 (viewed 10.04.2020) [in English].
13. Nimetskyi biznes zasterihaie vid sanktsii shchodo RF cherez ubyvstvo v Berlini [German business cautioned against sanctions on Russia because of an assassination in Berlin]. (2019). *eurointegration.com.ua*. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/12/6/7103918/> (viewed 10.04.2020) [in Ukrainian].
14. The 12-Steps Plan: What Happened in Munich and Why Ukraine Reacted So Slowly (OP-ED). (2019). *en.hromadske.ua*. Retrieved from <https://en.hromadske.ua/posts/the-12-step-plan-what-happened-in-munich-and-why-ukraine-hesitated-with-reaction-op-ed> (viewed 30.04.2020) [in English].
15. Pirani, S., Sharples, J., Yafimava, K., & Yermakov, V. (2020). Implications of the Russia-Ukraine gas transit deal for alternative pipeline routes and the Ukrainian and European markets. *The Oxford Institute for Energy Studies. oxfordenergy.org*. Retrieved from <https://www.oxfordenergy.org/publications/implications-of-the-russia-ukraine-gas-transit-deal-for-alternative-pipeline-routes-and-the-ukrainian-and-european-markets/?v=3943d8795e03> (viewed 10.04.2020) [in English].